

Proposing a Model for Taxpayer Credit Scoring

1. Ghazaleh Behdadfar¹: Department of Industrial Management, Ab.C., Islamic Azad University, Abhar, Iran

2. Farid Askari^{2*}: Department of Industrial Management, Ab.C., Islamic Azad University, Abhar, Iran. Email: faridaskari@iau.ac.ir (Corresponding Author)

3. Babak Hajikarimi³: Department of Industrial Management, Ab.C., Islamic Azad University, Abhar, Iran

4. Abdollah Nazari⁴: Department of Industrial Management, Ab.C., Islamic Azad University, Abhar, Iran

Article history



Received: 13 May 2025

Revised: 24 August 2025

Accepted: 02 September 2025

Published: 21 September 2025

Abstract:

The present study proposes a hybrid model for taxpayer credit scoring. In this regard, after examining taxpayer behavior, and in order to present a taxpayer credit scoring model, the steps of the Compliance Risk Management Program of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD, 2004) were applied to the Iranian tax system. This program includes the stages of determining the operational context of the compliance risk management program (internal and external), identifying the risks of taxpayer non-compliance, ranking, prioritizing, and assessing risks, as well as implementing strategies to address and mitigate risks. Accordingly, in this stage, 44 non-compliance risks were identified and classified into four categories: non-registration and identification, non-submission, failure to provide accurate information (income concealment), untimely tax payment, and the availability of skilled and competent human resources. The identified risks were then validated through a fuzzy Delphi approach and expert consultation in the field. The proposed model consists of two main phases: pre-registration analysis and post-registration analysis. In the pre-registration phase, it is necessary to implement controls regarding the legal grounds for applicants' registration. As part of the registration process, the tax authority can cross-check the information provided in the taxpayer's application form with other registrations using the same postal code, residential addresses, mobile phone numbers, bank accounts, suspicious databases, and data from other governmental agencies. Moreover, making initial contact with taxpayers to verify the accuracy and authenticity of the submitted information constitutes an effort to prevent fraud. In the post-registration analysis phase, in addition to providing education and counseling services regarding the risks of tax filing, payment, and declaration, the involvement of the tax authority occurs only when risks are realized, and this takes place after the registration process. Overall, the findings of this study highlight the need for special attention by tax authorities to improve processes and increase transparency within the tax system.

Keywords: taxpayers, credit scoring, tax compliance



Extended Abstract**Introduction**

Taxation is widely recognized as the backbone of modern economies, providing governments with the fiscal capacity to finance public expenditures, deliver essential services, and promote socio-economic development (Walters, 2024). In both advanced and emerging economies, tax revenues remain the most reliable and sustainable source of funding, enabling governments to reduce dependency on volatile natural resource rents or external borrowing (Oecd, 2019). However, one of the major obstacles in achieving effective revenue mobilization is the persistent issue of tax evasion and non-compliance, which significantly undermines fiscal sustainability and erodes public trust in governance systems (Namazian et al., 2021).

Tax non-compliance manifests in various forms, including non-registration, underreporting of income, misreporting of financial information, and delayed or non-payment of taxes. This problem is not unique to developing economies, but its consequences are more severe in contexts such as Iran, where the tax-to-GDP ratio remains far below international benchmarks (Gholami, 2021). Studies confirm that weak administrative oversight, extensive exemptions, and limited use of modern risk-based audit strategies have all contributed to the persistence of high evasion levels (Barikani, 2021). Moreover, behavioral factors such as perceptions of unfairness, lack of transparency regarding tax spending, and mistrust of government have further discouraged voluntary compliance (Samati et al., 2021).

To address these challenges, international organizations and national administrations have developed new frameworks that combine risk management and taxpayer validation models. The OECD, for instance, introduced its compliance risk management framework in 2004, later revised in 2017 and 2019, to assist tax administrations in identifying, ranking, and prioritizing compliance risks, and implementing effective treatment strategies (Oecd, 2017, 2019). These frameworks advocate a proactive, preventive approach to compliance management, shifting the focus from ex-post punitive audits to ex-ante risk identification and mitigation (Jafari & Gholamali, 2008).

Parallel to institutional reforms, the rise of digitalization and data analytics has opened new avenues for detecting tax fraud and validating taxpayers. Machine learning and artificial intelligence methods, such as decision trees, random forests, and neural networks, have proven effective in predicting fraudulent behavior in tax declarations (Belle et al., 2023; Khoramniya et al., 2023). For example, supervised learning models have been successfully applied to classify taxpayers based on compliance likelihood and to detect anomalies in financial reporting (Nasser, 2023). These technological advancements highlight the potential for tax administrations to integrate big data approaches into their compliance risk management systems (Manuel et al., 2022).

In addition, global evidence emphasizes the importance of tax literacy, corporate governance, and corporate social responsibility (CSR) in shaping compliance behaviors. Studies reveal that higher levels of taxpayer knowledge and understanding of tax regulations are strongly associated with improved compliance rates (Terry, 2024). Similarly, firms that demonstrate greater CSR commitments are less inclined to engage in aggressive tax avoidance (Wahdi, 2024). Meanwhile, the expansion of the digital economy and the emergence of e-residency and digital nomads present new challenges for defining tax residency and ensuring equitable taxation (Viantiaraini, 2024; Vitiuk, 2024).

Against this backdrop, the current study seeks to develop a hybrid model for taxpayer validation in Iran, combining the OECD compliance risk management framework with fuzzy Delphi methods and expert consultation. This study contributes to

the literature by contextualizing international best practices within the Iranian tax environment, addressing both structural and behavioral drivers of non-compliance.

Methods and Materials

The research employed a qualitative-quantitative mixed-methods design. Initially, a comprehensive review of existing literature and international best practices on taxpayer compliance and validation was conducted. Building on the OECD compliance risk management framework, the study identified four main categories of non-compliance risks: (1) non-registration and identification, (2) non-submission of returns, (3) inaccurate reporting and income concealment, and (4) untimely payment of taxes. Additionally, factors related to human resources and administrative capacities were considered.

To validate and prioritize these risks, the fuzzy Delphi method was applied, involving a panel of 15 experts with professional backgrounds in economics, accounting, financial management, and law. The experts, who possessed between 10 and 25 years of experience in tax administration, provided their evaluations of the identified risks. Triangular fuzzy numbers were used to capture the experts' judgments, thereby addressing uncertainty and linguistic vagueness in responses.

Subsequently, a fuzzy analytic hierarchy process (FAHP) was employed to assign weights to the identified risk categories. Pairwise comparisons were carried out to determine the relative importance of each criterion. The results were then aggregated to establish a comprehensive taxpayer validation model comprising two key phases: pre-registration analysis and post-registration analysis.

Findings

The study identified a total of 44 specific risks of taxpayer non-compliance across the four major categories. The fuzzy Delphi results indicated that all identified risks exceeded the acceptance threshold (0.70), confirming their relevance for inclusion in the validation model. Among these, the most significant risks were related to fraudulent invoicing, use of fictitious companies, underreporting of revenues, and misuse of electronic platforms for unregistered transactions.

The FAHP analysis provided a ranking of the risk categories. The most critical risk was non-registration and identification, with a weight of 0.39. This was followed by non-submission of returns (0.31), misreporting and concealment of income (0.24), and untimely payment of taxes (0.05). Interestingly, the category of human resources and administrative capabilities was assigned negligible weight, suggesting that while these factors are important for enforcement, they are less directly perceived as drivers of non-compliance in the Iranian context.

The validation model designed from these findings consisted of two main phases. In the pre-registration phase, the focus was on verifying the authenticity of taxpayer information, cross-checking data with other government agencies, and conducting preliminary screenings to prevent fraudulent registrations. This included the use of postal codes, phone numbers, bank accounts, and suspicious databases for data validation. In the post-registration phase, taxpayer compliance was monitored through targeted audits, provision of taxpayer education and advisory services, and intervention in cases where risks materialized.

Discussion and Conclusion

The findings of this study reinforce the necessity of adopting a risk-based approach to taxpayer validation and compliance management in Iran. The prioritization of non-registration and non-submission risks highlights the structural vulnerabilities in the Iranian tax system, where gaps in initial taxpayer identification enable significant non-compliance downstream. By

strengthening pre-registration controls, tax authorities can prevent high-risk taxpayers from entering the system, thereby reducing administrative burdens at later stages.

The results also demonstrate alignment with international studies that emphasize the role of digital tools and machine learning in fraud detection. For instance, the predictive power of supervised learning models for detecting tax fraud, as highlighted in Rwanda and other contexts, mirrors the emphasis of this research on combining traditional risk frameworks with advanced data analytics ([Belle et al., 2023](#); [Nasser, 2023](#)). Similarly, the OECD's call for proactive compliance strategies resonates with the two-phase validation approach developed in this study ([Oecd, 2017, 2019](#)).

While the human resource factor was given minimal weight in this study, the literature underscores its importance in mediating compliance outcomes. Research demonstrates that taxpayer literacy, corporate governance quality, and CSR commitments significantly influence voluntary compliance ([Namazian et al., 2021](#); [Terry, 2024](#); [Wahdi, 2024](#)). Therefore, although structural and technological reforms are critical, complementary efforts to enhance taxpayer knowledge and build trust in the tax system remain indispensable.

In conclusion, this study provides a hybrid model for taxpayer validation tailored to the Iranian context, integrating international best practices with local institutional realities. By combining pre-registration and post-registration analyses, the model strengthens the capacity of tax authorities to identify and mitigate compliance risks more effectively. Ultimately, the adoption of such a model can contribute to enhanced revenue mobilization, greater fiscal transparency, and improved taxpayer trust in the Iranian tax system.

Authors' Contributions

Authors equally contributed to this article.

Acknowledgments

Authors thank all participants who participate in this study.

Declaration of Interest

The authors report no conflict of interest.

Funding

According to the authors, this article has no financial support.

Ethical Considerations

All procedures performed in this study were under the ethical standards.

ارائه مدل اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی



تاریخچه مقاله

تاریخ دریافت: ۲۳ اردیبهشت ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۲ شهریور ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۱ شهریور ۱۴۰۴

تاریخ انتشار: ۳۰ شهریور ۱۴۰۴

۱. غزاله بهدادفر^{ID}: گروه مدیریت صنعتی، واحد ابهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ابهر، ایران

۲. فرید عسکری^{ID*}: گروه مدیریت صنعتی، واحد ابهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ابهر، ایران. ایمیل: faridaskari@iau.ac.ir (نویسنده مسئول)

۳. بابک حاجی کریمی^{ID}: گروه مدیریت صنعتی، واحد ابهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ابهر، ایران

۴. عبدالله نظری^{ID}: گروه مدیریت صنعتی، واحد ابهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ابهر، ایران

چکیده

تحقیق حاضر ارائه مدل ترکیبی جهت اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی است. در این راستا پس از بررسی رفتار مؤدیان مالیاتی، به منظور ارائه مدل اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی، بر اساس گام‌های برنامه مدیریت ریسک تمکین سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (۲۰۰۴) برای سیستم مالیاتی ایران اقدام شد. این برنامه شامل مراحل تعیین بافت عملیاتی برنامه مدیریت ریسک تمکین (داخلی و خارجی)، مرحله شناسایی ریسک‌های عدم تمکین مؤدیان مالیاتی، رتبه‌بندی، اولویت‌بندی و ارزیابی ریسک و پیاده‌سازی استراتژی‌های برخورد و مقابله با ریسک است. بر این اساس در این مرحله ۴۴ ریسک عدم تمکین شناسایی شد که در ۴ دسته عدم ثبت‌نام و شناسایی، عدم تسلیم، عدم ارائه اطلاعات صحیح (کتمان درآمد)، عدم پرداخت به موقع مالیات و نیروی انسانی مجرب و توانمند طبقه‌بندی گردید. سپس با رویکرد دلفی فازی و نظرخواهی از خبرگان این حوزه اعتبارسنجی شد. مدل ارائه‌شده دو مرحله اصلی تحلیل پیش از ثبت‌نام و پس از ثبت‌نام دارد. در مرحله پیش ثبت‌نام لازم است کنترل‌های لازم در خصوص دلایل قانونی ثبت‌نام متقاضیان انجام شود و مقام مالیاتی می‌تواند به عنوان بخشی از فرآیند ثبت‌نام اطلاعات مندرج در فرم درخواست مؤدی را با اقلام سایر ثبت‌نام‌ها با استفاده از همان کد پستی، نشانی منازل، شماره تلفن همراه، حساب‌های بانکی، پایگاه‌های داده‌های مشکوک و داده‌های سایر دستگاه‌های دولتی مطابقت دهد. همچنین برقراری تماس‌های اولیه با مؤدی برای اطمینان از صحت و اصالت اطلاعات ارائه‌شده، تلاشی برای مقابله با تقلب است. در مرحله تحلیل پس از ثبت‌نام علاوه بر آموزش و ارائه خدمات مشاوره در خصوص ریسک‌های تنظیم اظهارنامه، پرداخت و ابراز مالیات، دخالت دستگاه مالیاتی زمانی انجام می‌شود که ریسک محقق شده باشد و این بعد از انجام ثبت‌نام است. در مجموع، نتایج این تحقیق نیاز به توجه ویژه مقامات مالیاتی برای بهبود فرآیندها و افزایش شفافیت در نظام مالیاتی را نمایان می‌سازد.

کلیدواژگان: مؤدیان مالیاتی، اعتبارسنجی، تمکین مالیاتی

شیوه استناددهی: بهدادفر، غزاله، عسکری، فرید، حاجی کریمی، بابک، و نظری، عبدالله. (۱۴۰۴). ارائه مدل اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی. *حسابداری، امور مالی و هوش محاسباتی*، ۳(۲)، ۱-۲۳.



مالیات به عنوان یکی از مهم ترین ابزارهای دولت ها برای تأمین منابع مالی و تحقق عدالت اجتماعی، نقشی اساسی در پایداری نظام اقتصادی و سیاسی ایفا می کند. در اغلب کشورها، مالیات مطمئن ترین و پایدارترین منبع درآمدی محسوب می شود که نه تنها امکان اداره امور جاری دولت را فراهم می آورد، بلکه از طریق بازتوزیع ثروت و تأمین منابع لازم برای ارائه خدمات عمومی، بسترهای توسعه پایدار را مهیا می سازد (Walters, 2024). در اقتصادهای نوظهور و در حال توسعه، اهمیت مالیات دوچندان است؛ زیرا این کشورها علاوه بر محدودیت های ناشی از منابع طبیعی، با فشارهای بیرونی و چالش های مالی متعدد مواجه اند و لذا وابستگی شدید به درآمدهای مالیاتی امری اجتناب ناپذیر است (Khoramniya et al., 2023).

با وجود جایگاه کلیدی مالیات در نظام های اقتصادی، یکی از جدی ترین مشکلاتی که دستگاه های مالیاتی با آن روبه رو هستند، پدیده فرار مالیاتی و عدم تمکین مؤدیان است (Namazian et al., 2021). فرار مالیاتی به معنای استفاده آگاهانه و عمدی از خلأهای قانونی یا روش های غیرقانونی برای کاهش یا اجتناب از پرداخت مالیات، پیامدهای سنگینی بر اقتصاد کلان دارد. این پدیده باعث کاهش منابع دولت، افزایش کسری بودجه، تضعیف عدالت اجتماعی و حتی گسترش فساد مالی در نظام اقتصادی می شود (Ahmadi et al., 2021). در این شرایط، دولت ها برای تضمین وصول درآمدهای مالیاتی و ارتقای شفافیت اقتصادی، ناگزیر به طراحی و اجرای نظام های نوین ارزیابی و اعتبارسنجی مؤدیان هستند (Oecd, 2019).

در سطح بین المللی، تجربه های متعددی در زمینه بهبود تمکین مالیاتی و مقابله با فرار مالیاتی وجود دارد. سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) از سال ۲۰۰۴ چارچوب مدیریت ریسک تمکین مالیاتی را مطرح نمود که هدف آن شناسایی ریسک های عدم تمکین، رتبه بندی و اولویت بندی آنها و در نهایت طراحی راهبردهایی برای کاهش و کنترل ریسک بود (Oecd, 2017). این چارچوب نشان داد که استفاده از رویکردهای مبتنی بر ریسک، می تواند ضمن ارتقای اثربخشی دستگاه مالیاتی، هزینه های اداری را نیز کاهش دهد. درواقع، مدیریت ریسک تمکین، تمرکز را از حسابرسی های تصادفی و کلی به سمت حسابرسی های هدفمند و مبتنی بر شاخص های ریسک تغییر می دهد و به این ترتیب امکان شناسایی مؤدیان پرریسک و تخصیص بهینه منابع فراهم می شود (Jafari & Gholamali, 2008).

تحقیقات اخیر نیز نشان می دهد که ترکیب روش های سنتی با ابزارهای نوین مانند یادگیری ماشین و تحلیل داده های بزرگ، می تواند قدرت پیش بینی و تشخیص فرار مالیاتی را به طور چشمگیری افزایش دهد (Belle et al., 2023). به عنوان نمونه، مدل های شبکه عصبی و الگوریتم های درخت تصمیم، توانسته اند در شناسایی الگوهای غیرطبیعی در اظهارنامه های مالیاتی عملکرد بالایی داشته باشند (Nasser, 2023). این امر بیانگر آن است که تحول دیجیتال در حوزه مالیات، صرفاً به معنای الکترونیکی شدن فرایندها نیست، بلکه شامل تغییرات عمیق در روش های تحلیل ریسک و ارزیابی اعتبار مؤدیان است (Manuel et al., 2022).

در ایران، مسئله فرار مالیاتی به یکی از جدی ترین چالش های نظام مالی و اقتصادی تبدیل شده است. نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی در ایران بسیار پایین تر از استانداردهای جهانی است و بخش قابل توجهی از اقتصاد کشور یا معاف از مالیات است یا در سایه اقتصاد غیررسمی قرار دارد (Gholami, 2021). عواملی همچون وابستگی تاریخی به درآمدهای نفتی، ضعف در اجرای قوانین مالیاتی، وجود معافیت های گسترده و ناکارآمدی ابزارهای حسابرسی، باعث شده است که نظام مالیاتی کشور کارایی لازم را در تأمین منابع دولت نداشته باشد (Barikani, 2021). این وضعیت موجب شده که دولت ها برای جبران کمبود منابع مالیاتی به استقراض یا فروش منابع طبیعی روی آورند که این امر نه تنها پایداری مالی را تهدید می کند، بلکه عدالت مالیاتی را نیز زیر سؤال می برد (Mohseni Maleki, 2021).

از این منظر، پژوهش های داخلی در سال های اخیر تلاش کرده اند تا ابعاد مختلف فرار مالیاتی و تمکین را بررسی کنند. برخی مطالعات نشان داده اند که عوامل رفتاری و فرهنگی، نظیر احساس بی عدالتی یا بی اعتمادی به نحوه هزینه کرد درآمدهای مالیاتی، در کاهش تمکین مؤدیان نقش بسزایی دارند (Samati et al., 2021). از سوی دیگر، پژوهش هایی نیز به اهمیت کیفیت حاکمیت شرکتی و نرخ مؤثر مالیاتی در تبیین فساد مالیاتی پرداخته اند (Namazian et al., 2021). در کنار این موارد، مدل های تحلیلی نوین مانند تحلیل سلسله مراتبی یا روش های داده کاوی نیز برای رتبه بندی و شناسایی عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی به کار گرفته شده اند (Ahmadi et al., 2021).

در سطح جهانی، مطالعاتی بر نقش عوامل کلان اقتصادی و اجتماعی بر تمکین مالیاتی تأکید کرده‌اند. برای مثال، بررسی‌ها نشان داده است که سطح دانش مالیاتی مؤدیان و میزان آگاهی آنها از قوانین و جرایم مالیاتی می‌تواند به‌طور مستقیم بر رفتار آنها اثرگذار باشد (Terry, 2024). همچنین، ارتباط میان مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و اجتناب مالیاتی نیز مورد توجه قرار گرفته است؛ شرکت‌هایی که در زمینه مسئولیت اجتماعی فعال‌تر عمل می‌کنند، تمایل کمتری به اجتناب مالیاتی دارند و این امر نشان‌دهنده پیوند میان اخلاق سازمانی و تمکین مالیاتی است (Wahdi, 2024). در عین حال، عواملی همچون قابلیت جابه‌جایی مالیات‌پذیر در اقتصاد دیجیتال، ظهور پدیده‌هایی مانند «شهروندی دیجیتال» و «مهاجران دیجیتال»، به‌عنوان چالش‌های نوظهور نظام‌های مالیاتی مطرح شده‌اند (Vitiuk, 2024). این تحولات موجب شده‌اند که نظام‌های مالیاتی ناچار به بازاندیشی در شیوه‌های شناسایی و کنترل ریسک‌های مالیاتی باشند (Viantiaraini, 2024).

تجربه‌های کشورها نشان داده که ترکیب ابزارهای فناورانه و مدیریتی می‌تواند به بهبود فرآیند تمکین کمک کند. برای نمونه، در بسیاری از کشورها استفاده از شاخص‌های رفتاری، داده‌های بانکی و حتی الگوهای جست‌وجوی اینترنتی برای پیش‌بینی و شناسایی مؤدیان پرریسک به کار گرفته شده است (Manuel et al., 2022). همچنین، توسعه پایگاه‌های داده مشترک میان سازمان‌های مالیاتی و سایر دستگاه‌های دولتی، امکان شناسایی بهتر فعالیت‌های غیررسمی و جلوگیری از سوءاستفاده‌های مالیاتی را فراهم کرده است (Oecd, 2019).

با توجه به اهمیت موضوع، ایران نیز نیازمند طراحی مدل‌های بومی برای اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی است. مدل‌هایی که بتوانند ضمن لحاظ کردن شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، از تجربیات بین‌المللی نیز بهره‌مند شوند. بررسی پژوهش‌های اخیر نشان می‌دهد که استفاده از رویکردهای ترکیبی شامل تحلیل داده‌های کلان، روش‌های آماری پیشرفته و قضاوت‌های خبرگان، می‌تواند بهترین راهکار برای طراحی چنین مدل‌هایی باشد (Khoramniya et al., 2023). به بیان دیگر، لازم است فرآیند اعتبارسنجی مؤدیان نه تنها بر داده‌های مالی، بلکه بر شاخص‌های رفتاری و ریسک‌های اجتماعی نیز مبتنی باشد (Belle et al., 2023).

از سوی دیگر، در شرایطی که اقتصاد دیجیتال در حال گسترش است و بخش زیادی از فعالیت‌های اقتصادی به فضای مجازی منتقل شده، ضرورت بازنگری در ابزارهای اعتبارسنجی بیش از گذشته احساس می‌شود. عدم نظارت کافی بر معاملات دیجیتال، امکان سوءاستفاده و پنهان‌کاری مالی را افزایش داده و این مسئله نظام مالیاتی را با چالش‌های جدی مواجه ساخته است (Viantiaraini, 2024). بنابراین، لازم است دستگاه مالیاتی با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، الگوریتم‌های هوشمند و پایگاه‌های داده گسترده، فرآیند غربالگری و اعتبارسنجی مؤدیان را ارتقا دهد (Nasser, 2023).

در جمع‌بندی می‌توان گفت، نظام مالیاتی ایران برای دستیابی به اثربخشی بیشتر و کاهش ریسک فرار مالیاتی، نیازمند یک مدل جامع اعتبارسنجی مؤدیان است؛ مدلی که بتواند با ترکیب رویکردهای کلاسیک و مدرن، هم از تجربیات جهانی بهره‌مند شود و هم متناسب با شرایط خاص اقتصادی و اجتماعی کشور طراحی گردد. هدف اصلی پژوهش حاضر نیز ارائه یک مدل ترکیبی اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی مبتنی بر چارچوب مدیریت ریسک تمکین و با بهره‌گیری از روش‌های نوین تحلیلی است.

روش پژوهش و مواد

در این تحقیق از رویکردهای تحلیل محتوای کیفی مطالعات پیشین، تحلیل متون حاصل از مصاحبه و نیز روش دلفی فازی استفاده شده است. روش تحلیل مضمون و تحلیل محتوای کیفی ابزارهای قدرتمندی برای بررسی و تفسیر داده‌های کیفی هستند که به پژوهشگران این امکان را می‌دهند تا الگوها، مضامین و معانی نهفته در متن‌ها را شناسایی کنند. تحلیل مضمون به شناسایی و تفسیر مضامین کلیدی در داده‌ها می‌پردازد، در حالی که تحلیل محتوای کیفی بر روی محتوای متن و ساختار آن تمرکز دارد. از سوی دیگر، روش دلفی فازی به عنوان یک تکنیک پیشرفته برای جمع‌آوری نظرات خبرگان و دستیابی به توافق نظر در مورد موضوعات پیچیده و چندبعدی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این روش با ترکیب نظرات مختلف و استفاده از تکنیک‌های فازی، به پژوهشگران کمک می‌کند تا به درک عمیق‌تری از موضوعات دست یابند. با مرور بر مطالعات پیشین و نظرخواهی از خبرگان، می‌توان به یک چارچوب جامع و معتبر برای تحلیل داده‌ها دست یافت که به بهبود کیفیت و دقت نتایج تحقیق کمک می‌کند.

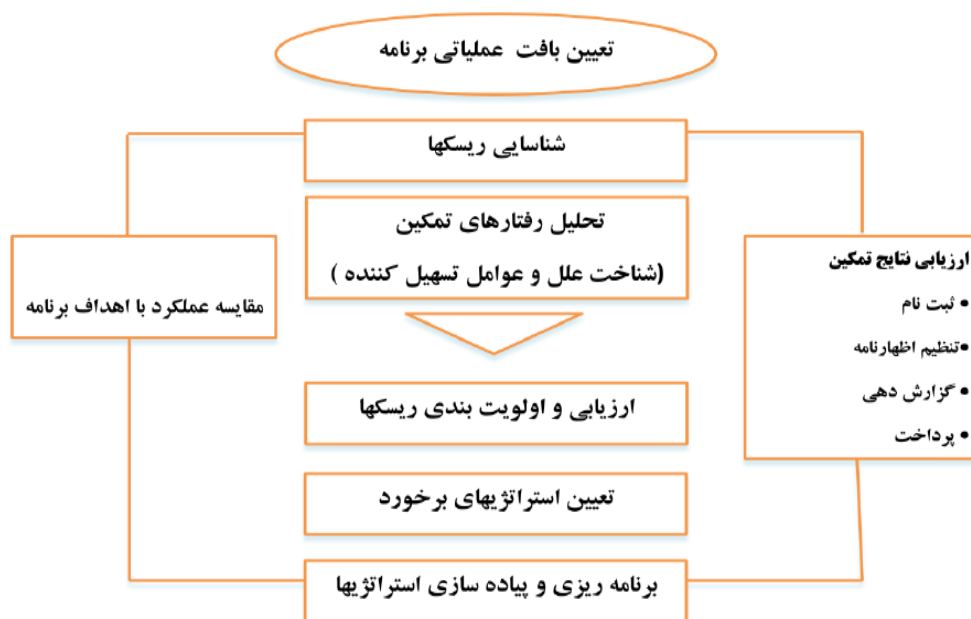
جدول ۱. ویژگی جمعیت شناسی گروه خبرگان تحقیق بر اساس سابقه کاری

ویژگی	فراوانی	درصد
سابقه کاری		
۱۵-۱۰ سال	۳	۲۰
۲۵-۱۵ سال	۷	۴۷
۲۵ سال و بالاتر	۵	۳۳
جمع	۱۵	۱۰۰
رشته تحصیلی		
ویژگی	فراوانی	درصد
اقتصاد	۶	۴۰
حسابداری	۲	۱۴
مدیریت مالی	۴	۲۶
حقوق	۳	۲۰
جمع	۱۵	۱۰۰
پست سازمانی		
کارشناس	۹	۶۰
معاون	۳	۲۰
مدیر کل	۱	۷
استاد دانشگاه	۲	۱۳
جمع	۱۵	۱۰۰

یافته‌ها

پس از بررسی رفتار مؤدیان مالیاتی، نقطه شروع برنامه مدیریت تمکین مالیاتی، شناخت تکالیف مؤدیان در قبال سیستم مالیاتی می‌باشد. بدون توجه به قلمرو مالیاتی مورد بحث، تکالیف و مسئولیت‌های مشخصی در فرآیندهای مختلف مالیات ستانی، بر عهده هر مؤدی مالیاتی می‌باشد. این تکالیف از مالیاتی به مالیات دیگر و از کشوری به کشور دیگر، متفاوت است. این تکالیف شامل ثبت‌نام، تنظیم و تسلیم اظهارنامه، ارائه و گزارش صحیح اطلاعات و سرانجام پرداخت مالیات است.

در این بخش به منظور ارائه مدل اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی، بر اساس برنامه مدیریت ریسک تمکین سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (۲۰۰۴) عمل شده است. مدیریت ریسک تمکین یک فرآیند نظام مند برای شناسایی، ارزیابی، رتبه‌بندی و برخورد سیستماتیک با ریسک‌های تمکین (بر حسب تکالیف چهارگانه، قصور در ثبت‌نام، قصور تنظیم و تسلیم اظهارنامه، قصور در ارائه و گزارش صحیح اطلاعات و سرانجام قصور در پرداخت مالیات) است. به طور کلی، مدیریت ریسک یک فرآیند تکراری با گام‌های کاملاً مشخص و تعریف شده می‌باشد. در این قسمت برای تدوین برنامه مدیریت ریسک تمکین، از نسخه ارتقا یافته مدل استاندارد تمکین (۲۰۰۴) OECD استفاده شده است این مدل، توسط کمیسیون اروپا در سال ۲۰۰۶ توسعه یافته و زیربنای آن همان مدل OECD است. فرآیندهای این مدل شکل (۱) با ادبیات علم مدیریت و همچنین استانداردهای مدیریت ریسک که در سازمانهای بین المللی و کشورهای عضو OECD نسبت به آن اجماع نظر وجود دارد، کاملاً سازگار است. مراحل تدوین این مدل در شکل نشان داده شده است:



شکل ۱. مدل مدیریت ریسک تمکین مؤدیان مالیاتی سازمان توسعه و همکاری اقتصادی

مراحل تدوین و بسط مدل مفهومی مذکور در ادامه ارائه شده است:

تعیین بافت عملیاتی برنامه مدیریت ریسک تمکین (داخلی و خارجی)

مطابق جدول زیر نقطه شروع فرآیند مدیریت ریسک، شناخت محیط یا بافت عملیاتی است که دستگاه مالیاتی در آن فعالیت میکند. هر سازمانی در یک بافتی که توسط عوامل محیطی بزرگتری احاطه شده است، فعالیت میکند. بر اساس مصاحبه با خبرگان این حوزه، بافت عملیاتی سیستم مالیاتی کشور به صورت جدول (۲) است:

جدول ۲. بافت عملیاتی برنامه مدیریت ریسک تمکین

مؤلفه	زیرمؤلفه
عوامل محیطی بیرونی	تعامل با دستگاههای دولتی
	تعامل با افراد
	محیط اقتصادی
	بخش غیررسمی
	قوانین و مقررات و هنجارها
	میزان شفافیت
	میزان جدیت در مبارزه با فساد
عوامل محیطی داخلی (توانمندیهای داخلی سازمان)	تشکیلات اداری سازمان
	منابع مالی سازمان
	منابع انسانی سازمان
	منابع فیزیکی سازمان
	ابزارهای در اختیار
	ساختار سازمان
	فرهنگ سازمانی
	آگاهی از وجود ریسک در سطوح مختلف سازمان
	مهارتها و توانمندی نیروی انسانی
	تعداد کارکنان آموزش دیده
	سطوح آموزش و تحصیلات آنها

شناسایی ریسک‌های عدم تمکین مؤدیان مالیاتی

بر طبق تعریف، هر عاملی که بر توانایی سازمان در دستیابی به اهدافش، تاثیر منفی بگذارد، ریسک نامیده می‌شود. ریسک از دو بخش «عدم اطمینان» و «زیان» تشکیل شده است. بنابراین ریسک زمانی مطرح می‌شود که عدم اطمینان وجود داشته باشد و فرد یا سازمان در معرض ضرر یا زیان باشد. آسیب پذیری، شدت، اهمیت و سرانجام فراوانی نسبی رخداد ریسک، از مشخصه‌های اصلی آن است. لذا ریسک، رخداد یا وضعیتی است که ممکن است برای سازمان مشکلاتی را ایجاد نماید. به طور کلی ریسک زمانی موضوعیت پیدا میکند که یکی از شرایط زیر وجود داشته باشد:

✓ خطر: چیزهای بدی در حال رخ دادن هستند.

✓ عدم اطمینان: شرایط طبق انتظار به وقع نمی‌پیوندد.

✓ فرصت: چیزهای خوب اتفاق نمی‌افتند.

شناخت اهداف سازمان اولین گام در فرآیند شناسایی ریسک است. بدون شناخت دقیق اهداف سازمان، شناسایی ریسک غیر ممکن است. شناسایی ریسک، با اهداف کلان شروع و به اهداف سطح پایین ختم می‌شود. بر اساس مرور بر مطالعات داخلی و خارجی و مصاحبه با خبرگان این حوزه ریسک‌های زیر شناسایی شدند:

جدول ۳. ریسک‌های عدم تمکین

ردیف	مولفه	ریسک عدم تمکین
۱	عدم ثبت نام و شناسایی	کدفروشی و خرید و فروش فاکتورهای رسمی و صدور اسناد بر پایه فاکتورهای صوری و استفاده از فاکتورهای فروش مربوط به مودیانی که وجود خارجی ندارند
۲		عدم ثبت نام مؤدیان مشمول مالیات بر ارزش افزوده بر اساس فراخوانهای انجام شده
۳		جعل گواهی و اوراق مالیاتی مانند جعل گواهی ثبت نام در نظام مالیات بر ارزش افزوده
۴		سوء استفاده از کارتهای بازرگانی
۵		استفاده از کد ملی افراد متوفی
۶		تاسیس شرکتهای کاغذی
۷		قاچاق کالا از طریق واردات و صادرات
۸		استفاده از حسابهای بانکی اجاره‌ای برای انجام معاملات خود به ویژه در نقاط مرزی
۹		فعالیت در بستر فضای مجازی و اینترنتی به دلیل عدم نظارت و کنترل معاملات از سوی سازمان
۱۰		سوء استفاده از مجوزهای قانونی
۱۱	عدم تسلیم	عدم تسلیم اظهارنامه معاملات فروش کالا و خدمات و سایر فعالیتهای اقتصادی مشمول مالیات).
۱۲		نگهداری دفاتر اسناد و مدارک چندگانه اعم از دستی و یا ماشینی و استفاده از دو یا چند سامانه حسابداری توسط شرکتهای و اشخاص حقوقی به منظور ارائه غیر واقعی صورتهای مالی
۱۳		فعالیت در بستر فضای مجازی و اینترنتی به دلیل عدم نظارت و کنترل معاملات از سوی سازمان
۱۴		سوء استفاده از مجوزهای قانونی
۱۵		کدفروشی و خرید و فروش فاکتورهای رسمی و صدور اسناد بر پایه فاکتورهای صوری و استفاده از فاکتورهای فروش مربوط به مودیانی که وجود خارجی ندارند
۱۶		سوء استفاده از مجوزهای قانونی
۱۷		گزارش بیش از واقعیت هزینه‌های قابل کسر و ثبت رویدادهای مالی فاقد اسناد و مدارک، ثبت مضاعف هزینه‌ها، ارائه و ثبت اسناد و مدارک هزینه‌ای غیر واقعی و یا مجعول مثل فاکتورهای خرید
۱۸		متورم نمودن هزینه ضایعات و به تبع آن کتمان درآمد فروش ناشی از کالاهای مذکور و عدم پرداخت مالیات بر درآمد و مالیات و عوارض ارزش افزوده ناشی از آن
۱۹		ارائه تاییدیه‌ها یا مدارک غیر واقعی کمکهای خیریه در اجرای ماده ۱۷۲ و ارائه تاییدیه‌ها یا مدارک غیر واقعی هزینه‌های ماده ۱۳۷
۲۰		دریافت فاکتورهای خرید و ابراز و درخواست پذیرش اعتبار مالیاتی غیر واقعی در مالیات بر ارزش افزوده و تقاضای استرداد
۲۱		انباشت موجودی پایان دوره جهت استرداد مالیاتهای پرداختی

۲۲	سوء استفاده از کارتهای بازرگانی
۲۳	استفاده از ابزارها و راهکارهای غیرقانونی برای کاهش میزان مالیات پرداختی از طریق حساب سازی و دفتر سازی قاچاق کالا از طریق واردات و صادرات
۲۴	استفاده از حسابهای بانکی اجاره‌ای برای انجام معاملات خود به ویژه در نقاط مرزی.
۲۵	عدم ثبت درآمدهای مشمول مالیات یا معاملات در دفاتر و عدم درج آنها در اظهارنامه‌های مالیاتی و فرار مالیاتی ناشی از کم‌ابرازی به هر شیوه کتمان درآمد
۲۶	ایجاد بدهی صوری برای متوفی با تبانی ورثه و اخذ رأی دادگاه بر مبنای اقرار ورثه
۲۷	اعلام ورشکستگی صوری جهت فرار از مالیات
۲۸	عدم ثبت فروش داراییهای ثابت در دفاتر و ثبت هزینه استهلاک سالانه آن پس از فروش تا زمان صفر شدن ارزش دفتری
۲۹	خارج کردن دارایی مستهلک شده از حسابها و فروش در زمان واگذاری و کتمان آن
۳۰	متورم نشان دادن جریمنه‌های بانکی که بعداً بخشوده می‌شوند
۳۱	ارائه اجاره نامه‌های عادی و صوری بر اساس ۸۰ جدول اجاری املاک ماده ۵۴ ق.م.م اصلاحی : دفترچه‌های ارزش اجاری فعلی بسیار کمتر از اجاره‌های واقعی است
۳۲	جعل قبوض مالیاتی
۳۳	عدم پرداخت
۳۴	عدم وصول یا عدم واریز مالیاتها توسط دفاتر اسناد رسمی (موضوع ماده ۴۲ قانون مالیات بر ارزش افزوده)
۳۵	توانایی برقراری ارتباط موثر و تعاملی؛
۳۶	دارا بودن سطح مطلوبی از علاقه مندی به ارائه ی خدمت
۳۷	داشتن مهارت نوشتاری و ارائه ی گزارش؛
۳۸	دارا بودن سطح مطلوبی از اعتماد به نفس؛
۳۹	نیروی انسانی
۴۰	مجرد و آگاهی از اصول حاکمیتی مناسب؛
۴۱	توانمند آگاهی از قانون، سیاستگذاریها، و آیین نامه ها؛
۴۲	آشنایی از علم حسابرسی (بخصوص برای حسابرسان)
۴۳	آشنایی با فنآوریهای دفتری
۴۴	آگاهی از ارزشهای پشتیبان سازمان امور مالیاتی

همانگونه که نتایج جدول نشان میدهد به غربالگری و شناسایی شاخص‌های ریسک پرداخته شد. بر اساس ادبیات پژوهش و مصاحبه‌های تخصصی انجام‌شده در مجموع ۴۴ مقوله فرعی شناسایی شده است. برای سنجش اهمیت مقوله‌ها از دیدگاه خبرگان تحقیق و رویکرد دلفی فازی استفاده شده است. اگر چه افراد خبره از شایستگی‌ها و توانایی‌های ذهنی خود برای انجام مقایسات استفاده می‌نمایند، اما باید به این نکته توجه داشت که فرآیند سنتی کمی سازی دیدگاه افراد، امکان انعکاس سبک تفکر انسانی را به‌طور کامل ندارد. به عبارت بهتر، استفاده از مجموعه‌های فازی، سازگاری بیشتری با توضیحات زبانی و بعضاً مبهم انسانی دارد و بنابراین بهتر است که با استفاده از مجموعه‌های فازی (بکارگیری اعداد فازی) به پیش بینی بلند مدت و تصمیم‌گیری در دنیای واقعی پرداخت (کارامن و همکاران، ۲۰۰۹). در این مطالعه نیز برای فازی‌سازی دیدگاه خبرگان از اعداد فازی مثلثی استفاده شده است. دیدگاه خبرگان پیرامون اهمیت هر یک از شاخص‌ها با طیف فازی ۷ درجه گردآوری شده است. دیدگاه ۱۵ خبره پیرامون هر شاخص در جدول ۴ نمایش داده شده است:

جدول ۴. نتایج حاصل از غربالگری شاخص‌ها

ردیف	شاخص‌های مدل	مقدار قطعی	نتیجه
۱	کدفرشی و خرید و فروش فاکتورهای رسمی و صدور اسناد بر پایه فاکتورهای صوری و استفاده از فاکتورهای فروش مربوط به مودیانی که وجود خارجی ندارند	۰.۸۴۲	پذیرش
۲	عدم ثبت‌نام مؤدیان مشمول مالیات بر ارزش افزوده بر اساس فراخوانهای انجام شده	۰.۸۷۸	پذیرش
۳	جعل گواهی و اوراق مالیاتی مانند جعل گواهی ثبت‌نام در نظام مالیات بر ارزش افزوده	۰.۷۷۷	پذیرش
۴	سوء استفاده از کارتهای بازرگانی	۰.۷۵۶	پذیرش

حسابداری، امور مالی و هوش محاسباتی

ردیف	شاخص‌های مدل	مقدار قطعی	نتیجه
۵	استفاده از کد ملی افراد متوفی	۰.۷۶۷	پذیرش
۶	تاسیس شرکت‌های کاغذی	۰.۷۲۶	پذیرش
۷	قاچاق کالا از طریق واردات و صادرات	۰.۷۵۷	پذیرش
۸	استفاده از حساب‌های بانکی اجاره‌ای برای انجام معاملات خود به ویژه در نقاط مرزی	۰.۷۹۰	پذیرش
۹	فعالیت در بستر فضای مجازی و اینترنتی به دلیل عدم نظارت و کنترل معاملات از سوی سازمان	۰.۹۲۱	پذیرش
۱۰	سوء استفاده از مجوزهای قانونی	۰.۷۱۲	پذیرش
۱۱	عدم تسلیم اظهارنامه معاملات فروش کالا و خدمات و سایر فعالیت‌های اقتصادی مشمول مالیات.	۰.۷۱۶	پذیرش
۱۲	نگهداری دفاتر اسناد و مدارک چندگانه اعم از دستی و یا ماشینی و استفاده از دو یا چند سامانه حسابداری توسط شرکتها و اشخاص حقوقی به منظور ارائه غیر واقعی صورتهای مالی	۰.۸۴۴	پذیرش
۱۳	فعالیت در بستر فضای مجازی و اینترنتی به دلیل عدم نظارت و کنترل معاملات از سوی سازمان	۰.۷۷۶	پذیرش
۱۴	سوء استفاده از مجوزهای قانونی	۰.۸۵۸	پذیرش
۱۵	کدفروشی و خرید و فروش فاکتورهای رسمی و صدور اسناد بر پایه فاکتورهای صوری و استفاده از فاکتورهای فروش مربوط به مودیانی که وجود خارجی ندارند	۰.۹۳۶	پذیرش
۱۶	سوء استفاده از مجوزهای قانونی	۰.۷۱۸	پذیرش
۱۷	گزارش بیش از واقعیت هزینه‌های قابل کسر و ثبت رویدادهای مالی فاقد اسناد و مدارک، ثبت مضاعف هزینه‌ها، ارائه و ثبت اسناد و مدارک هزینه‌ای غیر واقعی و یا مجعول مثل فاکتورهای خرید	۰.۹۳۶	پذیرش
۱۸	متورم نمودن هزینه ضایعات و به تبع آن کتمان درآمد فروش ناشی از کالاهای مذکور و عدم پرداخت مالیات بر در آمد و مالیات و عوارض ارزش افزوده ناشی از آن	۰.۹۲۱	پذیرش
۱۹	ارائه تاییدیه‌ها یا مدارک غیر واقعی کمکهای خیریه در اجرای ماده ۱۷۲ و ارائه تاییدیه‌ها یا مدارک غیر واقعی هزینه‌های ماده ۱۳۷	۰.۸۷۳	پذیرش
۲۰	دریافت فاکتورهای خرید و ابراز و درخواست پذیرش اعتبار مالیاتی غیر واقعی در مالیات بر ارزش افزوده و تقاضای استرداد	۰.۸۳۵	پذیرش
۲۱	انباشت موجودی پایان دوره جهت استرداد مالیاتهای پرداختی	۰.۷۵۱	پذیرش
۲۲	سوء استفاده از کارتهای بازرگانی	۰.۷۱۳	پذیرش
۲۳	استفاده از ابزارها و راهکارهای غیرقانونی برای کاهش میزان مالیات پرداختی از طریق حساب سازی و دفتر سازی قاچاق کالا از طریق واردات و صادرات	۰.۷۷۱	پذیرش
۲۴	استفاده از حساب‌های بانکی اجاره‌ای برای انجام معاملات خود به ویژه در نقاط مرزی.	۰.۷۹۵	پذیرش
۲۵	عدم ثبت درآمدهای مشمول مالیات یا معاملات در دفاتر و عدم درج آنها در اظهارنامه‌های مالیاتی و فرار مالیاتی ناشی از کم ابرازی به هر شیوه کتمان درآمد	۰.۸۸۳	پذیرش
۲۶	ایجاد بدهی صوری برای متوفی یا تبانی ورثه و اخذ رأی دادگاه بر مبنای اقرار ورثه	۰.۸۴۲	پذیرش
۲۷	اعلام ورشکستگی صوری جهت فرار از مالیات	۰.۷۸۴	پذیرش
۲۸	عدم ثبت فروش داراییهای ثابت در دفاتر و ثبت هزینه استهلاک سالانه آن پس از فروش تا زمان صفر شدن ارزش دفتری	۰.۷۹۷	پذیرش
۲۹	خارج کردن دارایی مستهلک شده از حسابها و فروش در زمان واگذاری و کتمان آن	۰.۷۹۲	پذیرش
۳۰	متورم نشان دادن جریمه‌های بانکی که بعدا بخشوده می‌شوند	۰.۷۶۴	پذیرش
۳۱	ارائه اجاره نامه‌های عادی و صوری بر اساس ۸۰ جدول اجرای املاک ماده ۵۴ ق.م. م اصلاحی : دفترچه‌های ارزش جاری فعلی بسیار کمتر از اجاره‌های واقعی است	۰/۸۱۴	پذیرش
۳۲	جعل قبوض مالیاتی	۰/۷۵۶	پذیرش
۳۳	اخذ مالیات ارزش افزوده قبل از ثبت نام در نظام ارزش افزوده و عدم پرداخت آن به سازمان	۰/۹۲۳	پذیرش
۳۴	عدم وصول یا عدم واریز مالیاتها توسط دفاتر اسناد رسمی (موضوع ماده ۴۲ قانون مالیات بر ارزش افزوده)	۰/۷۱۵	پذیرش
۳۵	توانایی برقراری ارتباط موثر و تعاملی	۰/۸۳۶	پذیرش
۳۶	دارا بودن سطح مطلوبی از علاقه مندی به ارائه ی خدمت	۰/۸۱۴	پذیرش
۳۷	داشتن مهارت نوشتاری و ارائه ی گزارش	۰/۸۰۱	پذیرش
۳۸	دارا بودن سطح مطلوبی از اعتماد به نفس	۰/۷۲۱	پذیرش

بهدادفر و همکاران

ردیف	شاخص‌های مدل	مقدار قطعی	نتیجه
۳۹	برخورداری از مهارت‌های تحلیلی	۰/۷۴۴	پذیرش
۴۰	آگاهی از اصول حاکمیتی مناسب	۰/۸۹۰	پذیرش
۴۱	آگاهی از قانون، سیاست‌گذاریها، و آیین نامه‌ها	۰/۸۰۱	پذیرش
۴۲	آشنایی از علم حسابرسی (به‌خصوص برای حساب‌رسان)	۰/۹۱۲	پذیرش
۴۳	آشنایی با فناوریهای دفتری	۰/۷۰۳	پذیرش
۴۴	آگاهی از ارزشهای پشتیبان سازمان امور مالیاتی	۰/۸۳۳	پذیرش

بر اساس نتایج جدول تمامی مواردی که امتیازی بالاتر از ۰/۷ کسب کرده‌اند مورد پذیرش قرار گرفتند. بر این اساس تمامی شاخص‌های شناسایی شده مورد تایید و پذیرش قرار گرفتند.

رتبه‌بندی ریسک‌های شناسایی شده

مرحله قبل یعنی تحلیل ریسک منجر به شناسایی ریسک‌ها شد. هدف اصلی مرحله ارزیابی ریسک انتخاب ریسک‌هایی است که باید با توجه به انواع گزینه‌های برخورد و منابع موجود (نظیر زمان کارکنان و توانمندی آنها) با آنها برخورد شود. بنابراین در این مرحله انواع اطلاعات مربوط به ریسک‌ها و منابع موجود، هر دو ضرورت دارند. وسعت یا دامنه ریسک به‌عنوان یک شاخص به زیان مستقیم مالیاتی ریسک اشاره دارد. البته ریسک، هزینه‌های دیگری نیز دارد که از آن جمله می‌توان به زیان ناشی از کاهش احتمالی سطح تمکین مؤدیان و سایر زیانهای مستقیم و غیر مستقیم مالیاتی اشاره کرد. رقابت ناعادلانه یکی از این مثال‌ها است، احساس بی عدالتی و انتقادات اجتماعی تاثیرات منفی زیادی بر شهرت و اعتبار دستگاه مالیاتی می‌گذارد. در این مرحله، ریسک‌های شناسایی و تحلیل شده، بایستی رتبه‌بندی و اولویت‌بندی شوند، دلیل این امر نیز تفاوتی است که آنها بلحاظ مالی نحوه برخورد مناسب ظرفیت یا زمان بندی تاثیر و غیره با یکدیگر دارند. پس از شناسایی ساختار پژوهش، به محاسبه و ارزیابی وزن ریسک‌ها با رویکرد تحلیل سلسله مراتبی فازی (FAHP) پرداخته شد. برای محاسبه وزن معیارهای پژوهش نسبت به هدف، ابتدا پرسشنامه مقایسات زوجی معیارها نسبت به هدف تشکیل شد. در گام بعد پرسشنامه‌های طراحی‌شده در اختیار خبرگان تحقیق قرار داده تا تکمیل نمایند. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌های مقایسه زوجی خبرگان ابتدا نظرات خبرگان با استفاده از جدول ۵ به اعداد فازی تبدیل شد.

جدول ۵. طیف فازی و عبارات کلامی متناظر برای مقایسات زوجی

کد	عبارات کلامی	عدد فازی
۱	ارجحیت یا اهمیت مساوی	(۱، ۱، ۱)
۲	مساوی تا کم	(۱، ۱/۵، ۱/۵)
۳	ارجحیت یا اهمیت کم	(۱، ۲، ۲)
۴	متوسط تا قوی	(۳، ۳، ۵، ۴)
۵	ارجحیت یا اهمیت قوی	(۳، ۴، ۴، ۵)
۶	قوی تا خیلی قوی	(۳، ۴، ۵، ۵)
۷	ارجحیت یا اهمیت خیلی قوی	(۵، ۵، ۵، ۶)
۸	خیلی قوی تا بی‌نهایت قوی	(۵، ۶، ۷)
۹	ارجحیت یا اهمیت کامل مطلق	(۷، ۵، ۹)

در ابتدا با استفاده از رویکرد مقایسه زوجی، اهمیت مؤلفه‌های ریسک از طریق محاسبه وزن معیارهای ریسک پرداخته شد. جدول زیر کلیه محاسبات روش فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی فازی چانگ را برای پرسشنامه مقایسه زوجی فازی معیارهای اصلی ارائه می‌کند. در این مرحله اعداد فازی به‌منظور انجام مقایسه‌های زوجی تعریف شده است. جدول زیر نتایج مقایسه زوجی معیارهای کلی ریسک را نشان می‌دهد:

جدول ۶. ماتریس مقایسه زوجی معیارهای کلی ریسک

مقایسه معیارها	عدم ثبت نام و شناسایی	عدم تسلیم	عدم ارائه اطلاعات صحیح (کتمان درآمد)	عدم پرداخت به موقع مالیات	نیروی انسانی
عدم ثبت نام و شناسایی	(۱,۱,۱)	(۰/۱۶۶, ۰/۱۲۵, ۰/۲۵)	(۰.۱۲۵, ۰.۱۶۶۶۶۷, ۰.۲۵)	(۰.۱۶۶۶۶۷, ۰.۲۵, ۰.)	(۱,۳,۵)
عدم تسلیم	(۴, ۶, ۸)	(۱, ۱, ۱)	(۰.۱۲۵, ۰.۱۶۶۶۶۷, ۰.۲۵)	(۰.۱۶۶۶۶۷, ۰.۲۵, ۰.)	(۲,۴,۶)
عدم ارائه اطلاعات صحیح (کتمان درآمد)	(۴, ۶, ۸)	(۴, ۶, ۸)	(۱, ۱, ۱)	(۳, ۵, ۷)	(۱,۳,۵)
عدم پرداخت به موقع مالیات	(۲, ۴, ۶)	(۲, ۴, ۶)	(۰.۱۴۲۸۶, ۰.۲, ۰.۳۳۳۳۳)	(۱, ۱, ۱)	(۴, ۶, ۸)
نیروی انسانی	(۰.۲, ۰.۳۳۳۳۳, ۱)	(۰.۱۶۶۶۷, ۰.۲۵, ۰.۵)	(۰.۲, ۰.۳۳۳۳۳, ۱)	(۰.۱۲۵, ۰.۱۶۶۶۷, ۰.)	(۱, ۱, ۱)

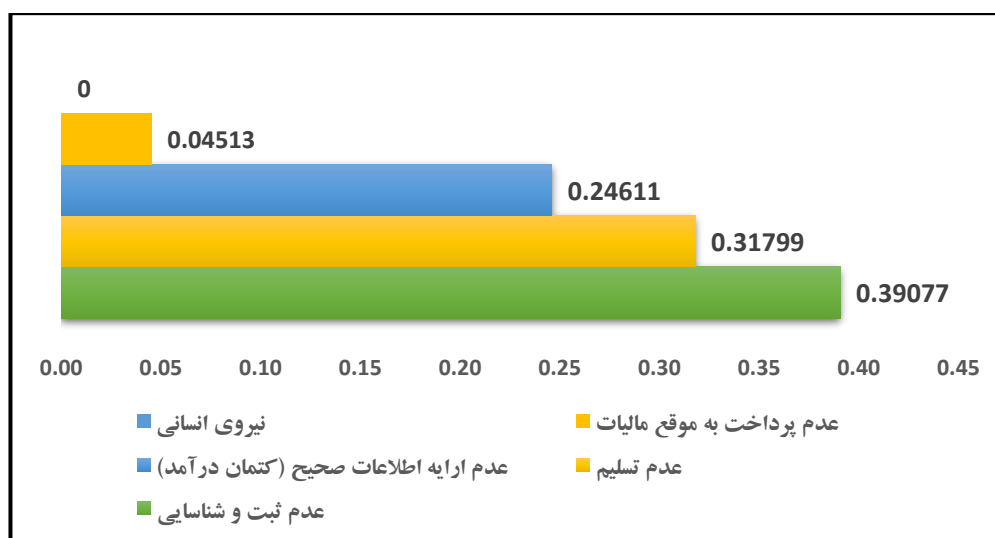
در جدول وزن معیارهای کلی ریسک ارائه شده است:

جدول ۷. وزن معیارهای کلی ریسک

نام معیار	وزن
عدم ثبت نام و شناسایی	۰.۳۹۰۷۷
عدم تسلیم	۰.۳۱۷۹۹
عدم ارائه اطلاعات صحیح (کتمان درآمد)	۰.۲۴۶۱۱
عدم پرداخت به موقع مالیات	۰.۰۴۵۱۳
نیروی انسانی	۰

بر اساس نتایج جدول ۷ اولویت بندی معیارهای کلی ریسک وزن دهی شده است. نمودار زیر میزان اهمیت هر یک از معیارهای اصلی پژوهش را بر اساس وزن آنها نشان

می دهد.



شکل ۲. وزن نسبی معیارهای کلی ریسک

همان گونه که نتایج نشان می‌دهد، مهمترین معیارهای کلی ریسک به ترتیب دارای وزن عدم ثبت و شناسایی، عدم پرداخت به موقع مالیات، عدم ارائه اطلاعات صحیح، عدم تسلیم اظهارنامه هستند. لازم به ذکر است نیروی انسانی پایین‌ترین وزن (حدود صفر) را دارد.

بعد از تعیین چارچوب عملیاتی (محیط)، برنامه مدیریت ریسک و انجام تحلیل و ارزیابی‌های لازم، مرحله بعدی در فرآیند مدیریت ریسک برخورد یا درمان ریسک در زمان مقتضی و به روشی صحیح است. به طور کلی، سه روش برای برخورد با ریسک‌ها به شرح زیر وجود دارد:

۱. انتقال ریسک: انتقال ریسک به اشخاص دیگر؛

۲. کاهش ریسک: به حداقل رساندن فراوانی و یا میزان ریسک در دوره بعدی با بکارگیری برخی روشها؛

۳. پوشش ریسک: انجام اقداماتی برای خنثی کردن اثر یک ریسک

ساده ترین روش یعنی انتقال ریسک تنها در برخی حوزه‌های خاص امکان پذیر است بنابراین روشهای کاهش ریسک و پوشش ریسک مهمترین شیوههای مدیریت ریسک میباشند. بافت عملیاتی (محیط برنامه)، استراتژی و اهداف برنامه نقش خود را در این اینجا ایفا خواهند کرد از یک سو اجرای قوانین باید همه شرایط عدالت را نامین نماید و از سوی دیگر دستگاه مالیاتی به دلیل کارایی و اثر بخشی وظایف، ملزم به انتخاب ریسک بر اساس ارزیابی‌ها هستند و باید از انتخابهای خودسرانه اجتناب شود. اقدامات کاهنده و بازدارنده ریسک قبل از دریافت اظهارنامه مالیاتی و اقدامات پوششی ریسک بعد از دریافت اظهارنامه مالیاتی انجام میشوند. علاوه ماهیت فعالیتهای کاهنده ریسک عمدتاً کلی بوده و روی یک مؤدی خاص تمرکز ندارد و بعضی اوقات اشخاص کاملاً ناشناس باقی میمانند. در مقابل اقدامات پوششی ریسک، همیشه در سطح مؤدی انجام می‌شود.

بطور کلی، اولویت اصلی با اقدامات کاهنده ریسک است و پس از آن انواع اقدامات پوششی با استفاده از شیوه‌هایی مختلف انجام می‌شود. این زنجیره در صورتیکه اقدامات کاهنده بازدارنده و پوششی به شکلی متعادل با هم ترکیب شوند، قوی تر خواهد بود. نتیجه اقدامات زمانی مطلوب خواهد بود که ترکیبی از اقدامات و انواع برخوردها بکار گرفته شوند. این جوهره مدیریت ریسک است. بسیاری از اقدامات موجود را میتوان برای ریسک‌ها و سطوح مؤدیان ویژه و همچنین سطح کلی بکار گرفت. انتخاب شیوه اقدام به ویژگیهای ریسک و مؤدی بستگی دارد. در حالت ایده آل تدابیر اتخاذی نشان میدهد که مؤدی در کدام قسمت نمودار یا هرم تمکین قرار گرفته است.

برخورد با ریسک به عنوان فرآیندی تعریف می‌شود که در طی آن با بکارگیری کارآمدترین و مؤثرترین روشها، اثرات منفی ریسک سازمان کاهش یا خنثی می‌شود در این راستا دستگاه مالیاتی با تدوین برنامه عملیاتی (برنامه‌ای که در آن روشهای برخورد با ریسک‌ها تبیین می‌شود این برنامه در سطوح مختلف سازمانی قابل تهیه است. اما برنامه تفصیلی در سطح دولت محلی تنظیم می‌شود.

همانطور که اشاره شد در این رویکرد برخی از ریسک‌های شناسای شده به اشخاص دیگر منتقل می‌شوند. شاید یک دستگاه با سازمان دولتی دیگر بهترین گزینه یا مرجع برای برخورد با برخی از این ریسک‌ها باشد. به عنوان مثال ریسک پرداخت مالیات یکی از این موارد است. بسته به قانون، اگر بتوان برای بدهی مالیاتی ارائه ضمانت بانکی را الزامی نمود در این صورت ریسک عدم پرداخت از سازمان مالیاتی به سازمان دیگر (بانک) انتقال می‌یابد. به این ترتیب نتیجه نهایی انتقال ریسک، کاهش ریسک خواهد بود. البته چون ریسک هنوز پابرجاست و در دامن شخص دیگری گذارده شده، باید آن را به عنوان شکل خاصی از برخورد با ریسک تلقی کرد. با این وجود، این رویکرد در موارد نادر قابل اجرا است و برای تمام ریسک‌ها، قابل اجرا نیست.

دومین روش مدیریت ریسک کاهش ریسک است. کاهش ریسک به مجموعه‌ای از اقدامات بازدارنده نیاز دارد در عمل بسیاری از ریسک‌ها را میتوان قبل از وقوع کاهش داد. به این ترتیب بعد از وقوع، به تلاش کمتری برای مدیریت یا کاهش اثرات آن نیاز خواهد بود. کاهش ریسک شکل خاصی از پوشش ریسک است و در چندین مرحله و با بیش از یک روش امکان پذیر است:

✓ محدود کردن فرصت‌های وقوع ریسک؛

✓ کاهش خطاهای غیر عمدی؛

✓ کاهش خطاهای تعمدی؛

الف- محدود کردن فرصت‌های وقوع ریسک‌ها

یکی از اقدامات اساسی برای کاهش ریسک، ارتکاب اشتباه یا خطا اعم از عمدی و غیرعمدی است. چنانچه این اقدامات به حدی باشد که منجر به صفر شدن تعداد اشتباهات یا خطاهای ارتكابی شود، در آن صورت دیگر ریسکی وجود نخواهد داشت. به عبارت دیگر، امکان وقوع ریسک وجود ندارد. مهمترین اقدامات لازم در جهت کاهش فرصت‌های ارتكاب خطا و به تبع آن کاهش ریسک، عبارتند از:

جدول ۸. راهبردهای محدود کردن فرصت‌های وقوع ریسک

راهبرد	استراتژی
اصلاح قانون	عناصر و مؤلفه‌های پر ریسک قوانین و مقررات مالیاتی جایگزین مؤلفه‌های کم ریسک و دارای قابلیت اجرایی بهتر میشوند
لغو قانون	با لغو قانون یا مقررات تمام ریسک‌ها به صفر تقلیل می‌یابد بعلاوه عایدی حاصل از قانون در قالب پول با مقررات هدفمند اجتماعی پایان می‌یابد.
افزایش انسجام هماهنگی و سازگاری (تنقیح قوانین)	گاهی در قوانین و مقررات مختلف برای یک موضوع واحد و یکسان تعاریف گوناگونی ارائه می‌شود تنوع در تعاریف احتمال بروز خطا و اشتباه را در هنگام تمکین به تکالیف قانونی افزایش میدهد. بنابراین با افزایش انسجام هماهنگی و یا یکسان سازی تعاریف مربوط به یک موضوع واحد (تنقیح)، فرصت ارتكاب اشتباه و خطا کاهش می‌یابد.
مشورت و توافق	مشورت و توافق با مشاورین مالیاتی در تفسیر قانون در شرایط خاص یا در بخشهای خاص کمک شایانی به کاهش ریسک می‌نماید.
تعیین آستانه	با معرفی سطح آستانه در قوانین و مقررات مالیاتی بیشتر ریسک‌ها (عمدتاً ریسک‌های کوچک) از بین می‌روند. اما از سوی دیگر پیرامون سطح آستانه ریسک‌های جدیدی ظاهر می‌شود.
استانداردسازی کسورات و ارفاقات	استاندارد کردن کسورات موجب قاعده مندی و نظم برخی از بخش‌های قانون مطابق اصول حقوقی می‌شود استاندارد کردن ارفاقات یا کسورات موجب کاهش پیچیدگی و به تبع آن کاهش احتمال اشتباه و تخلف می‌شود.
الکترونیکی کردن	با الکترونیکی کردن اظهار نامه‌ها و حذف مرحله انتقال داده‌ها از کاغذ به ماشین از اشتباهات معمول ورود اطلاعات، جلوگیری می‌شود.
اعتبار سنجی	در برنامه‌های اظهارنامه الکترونیکی میتوان امکان اعتبار سنجی خودکار را تعبیه کرد. با این کار می‌توان از بروز برخی اشتباهات جلوگیری کرد.
اعطای مجوز	اعطای مجوز میتواند به دنبال درخواست یا تقاضا برای امور خاصی باشد. به‌عنوان مثال نگهداری دفاتر مؤدی به گونه‌ای که بهتر قابل حسابرسی باشد.

ب- کاهش خطاهای ناخواسته

همه خطاهای مؤدی تعمدی نیستند بلکه بعضی از آنها سهوی هستند. لذا دستگاه مالیاتی میتواند با انجام برخی اقدامات نظیر آموزش مؤدیان و مساعدت به آنها، از بروز خطاهای غیر عمدی جلوگیری نماید. بنابراین هدف اصلی در اینجا این است که بروز خطاهای ناخواسته و سهوی غیر ممکن شود. در این راستا می‌توان به اقدامات ذیل اشاره کرد:

جدول ۹. راهبردهای کاهش خطاهای ناخواسته

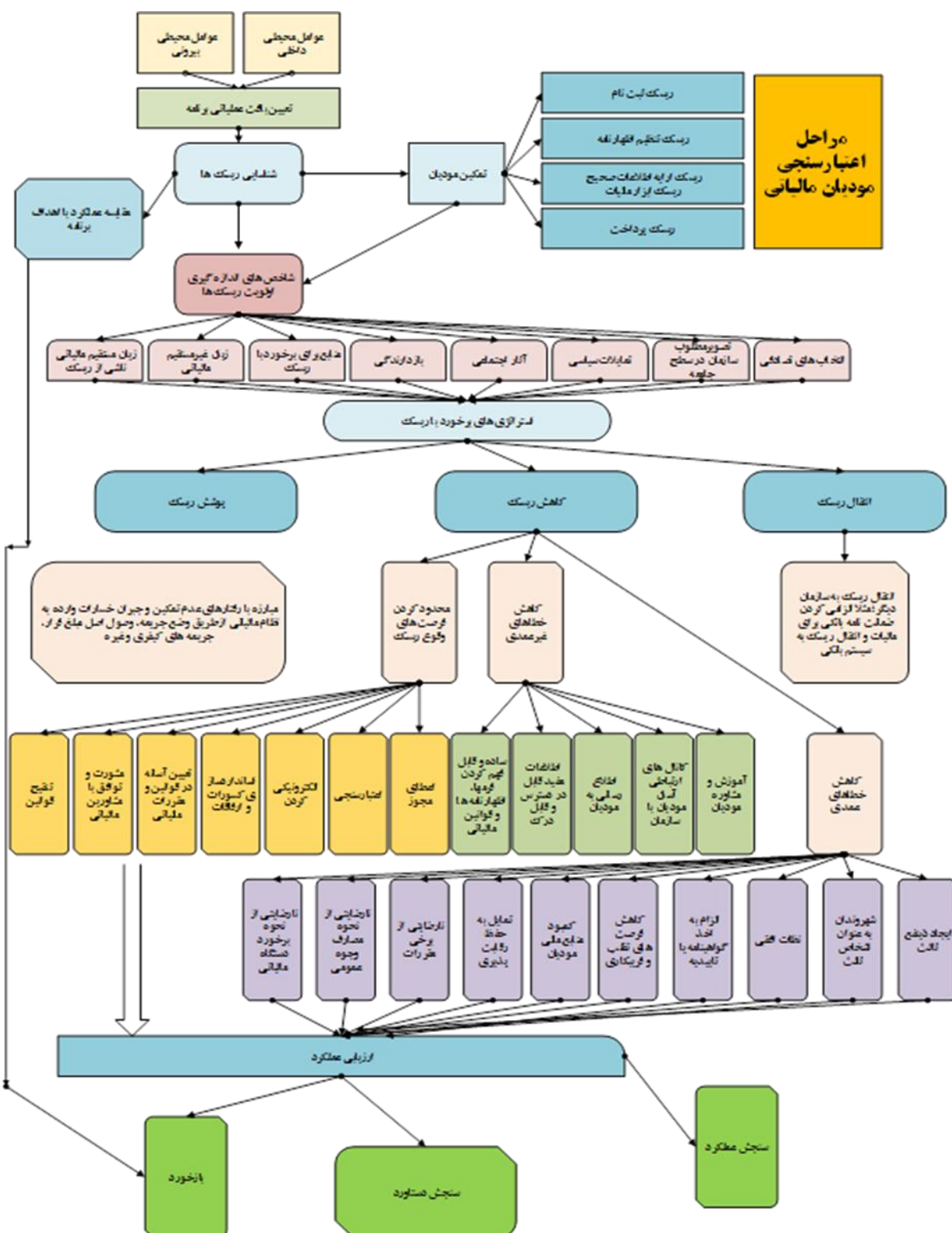
راهبرد	استراتژی
ساده و قابل فهم کردن فرمهای مالیاتی اظهار نامه‌ها و قوانین و مقررات مالیاتی	هر چه قانون و اظهارنامه‌ها قابل درک تر باشند خطاهای ناخواسته مؤدیان کمتر خواهد بود.
اطلاعات مفید قابل دسترس و قابل درک	اگر توضیحات همراه فرم اظهارنامه‌های مالیاتی یادداشتهای عمومی، کتابچه‌های راهنما در خصوص برخی موضوعات خاص به راحتی در دسترس بوده و قابل درک باشند، تعداد خطاهای سهوی نیز کاهش می‌یابند.
اطلاعات	با استفاده از رسانه‌های جمعی روزنامه رادیو و تلویزیون امکان اطلاع رسانی به هزاران مؤدی در خصوص موضوعات مختلف مالیاتی وجود دارد.
برقراری امکان تماس‌های آسان	کانال‌های ارتباطی مؤدی با سازمان در هر زمان و هر مکان نظیر اینترنت تلفن دفاتر پیشخوان ایمیل و... وجود داشته باشد.

ج- کاهش خطاهای عمدی

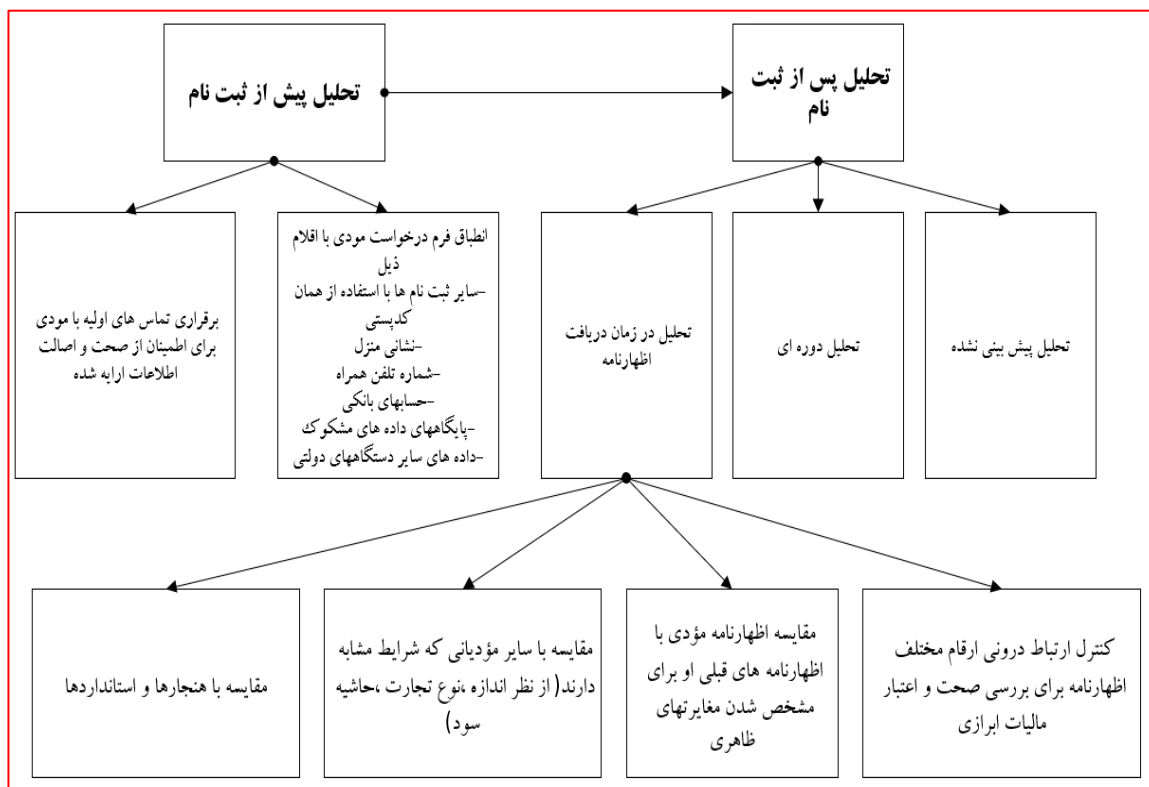
در این ارتباط سازمان بایستی هزینههای ارتکاب خطاهای عمدی را برای مؤدیان به شدت افزایش دهد. همه خطاها غیر عمدی نیستند. گاهی اوقات مؤدیان آگاهانه در فرآیند انجام تکالیف قانونی خود نظیر نگهداری دفاتر یا تکمیل اظهارنامه‌های مالیاتی مرتکب خطا میشوند. لذا در فرآیند مدیریت ریسک، همه این مؤلفه‌ها بایستی تحت کنترل دستگاه مالیاتی باشد و سازمان بایستی فرصت و جرات ارتکاب جرایم عمدی را کاهش دهد. در این ارتباط توجه به نکات زیر میتواند راهگشا باشد:

جدول ۱۰. راهبردهای کاهش خطاهای عمدی

راهبرد	استراتژی
ایجاد ذینفع ثالث	با ایجاد ذینفع ثالث، ارتباط دو طرفه سازمان با مؤدی به یک ارتباط سه طرفه تبدیل می‌شود. در این حالت شخص دیگری اعم از حقیقی یا حقوقی که تحت نفوذ مستقیم مؤدی نیست مسئولیت‌هایی را برای تصحیح اظهارنامه مؤدی بر عهده می‌گیرد این ارتباط ممکن است غیررسمی و یا کاملاً رسمی و سازماندهی شده باشد.
شهروندان به‌عنوان اشخاص ثالث	به لحاظ نظری چنانچه یک شهروند از بابت فاکتور صحیح نگهداری دفاتر یا اظهارنامه‌های مالیاتی منفعتی بدست آورد قدرت اجرایی عظیمی ایجاد می‌شود. اگرچه، در عمل تاثیر این ناچیز است اما ارزش استفاده دارد. منافع شهروندان ممکن است کلی یا خاص باشد. در وهله اول، ممکن است به شهروندان القا شود که پرداخت کمتر مالیات توسط دیگران به افزایش پرداخت مالیات وی منجر خواهد شد. با این روش شهروندان میتوانند منافع خود را با درخواست فاکتور و صورت حساب تامین کنند. هدف از این کار ترغیب فروشنده به نگهداری صحیح دفاتر حسابهاست. گاهی شهروندان نیز بطور مستقیم از منافع آن برای اهداف دیگری مثل استرداد وجه از بیمه گذار و غیره بهره مند می‌شوند.
نظارت افقی	نظارت افقی یک کنترل نظامند و غیر دولتی با هدف بهبود کیفیت محصولات و خدمات مؤدیان است. قوانین حرفه‌ای گواهینامه‌ها نشانهای کیفیت و سیستمهای خود کنترلی در یک بخش از روشهای مورد استفاده برای نظارت افقی است. ریسکها حداقل در چند حوزه (کمتر از زمانی است که این سیستمها وجود ندارند علت نظارت‌های افقی همیشه مالی نیست بلکه برخی اوقات این نظارت ابتدا با معیارهای اقتصادی نظیر حفظ بازار و کیفیت انجام می‌گیرند.
الزام به اخذ گواهی یا تاییدیه	ریسک عدم ارائه اطلاعات صحیح در اظهارنامه را می‌توان با الزامی کردن صدور گواهی یا تاییدیه توسط حسابرس مالیاتی یا یک حسابرس صلاحیت دار سازمان دیگر، کاهش داد به این ترتیب مسئولیت کنترل و ارائه اطلاعات صحیح به هزینه مؤدی به یک شخص ثالث حرفه‌ای انتقال می‌یابد بنابراین نظارت افقی و الزام به اخذ گواهی تاییدیه، به‌عنوان یک روش درمان و مقابله با ریسک میتوانند مورد استفاده قرار گیرند.
کاهش فرصت‌های تقلب و فریبکاری	هرگونه اقدام برای کاهش فرصت خطاهای غیر عمدی بایستی به طور همزمان با تلاشها برای کاهش خطاهای عمدی پیگیری شود بعضی از مؤدیان حتی با داشتن فرصت تقلب تمایلی به انجام آن ندارند. این افراد سطح تمکین بالایی دارند و نیازی به توجه خاص سازمان ندارند. در مقابل گروهی از مؤدیان نیز هستند که به دلایل مختلف تمایل به ارتکاب جرم دارند.
کمبود منابع مالی مؤدیان	مؤدیانی که دارای مشکلات مالی هستند همواره در جستجوی منابع درآمدی برای بهبود وضعیت خود هستند پول مالیات یکی از این منابع است که ریسک عدم پرداخت آن را می‌توان با اصل پرداخت مالیات به محض کسب درآمد " کاهش داد چنانچه زمان وصول مالیات و کسب درآمد همزمان و یا نزدیکتر باشد ریسک عدم پرداخت نیز کاهش مییابد در این راستا کوتاه کردن دوره‌های تسلیم اظهارنامه و پرداخت مالیات و همچنین سیستم رسیدگی مشروط، مفید است.
تمایل به حفظ رقابت پذیری	در بعضی بخشها تقلب بیش از سایر بخشها عمومیت دارد. در مواردی مؤدی تحت فشار اقتصادی و اجتماعی مرتکب تقلب می‌شود با این مؤلفه تنها میتوان از طریق رویکرد بخشی مقابله کرد. چنانچه در استفاده از روشهای بازدارنده و کاهنده تا حد امکان با مؤدیان یک بخش یا منطقه به شکلی یکسان برخورد شود رقابت منصفانه تر تضمین می‌شود.
نارضایتی از برخی مقررات	نارضایتی عمومی از برخی امتیازات غیر معمول در قوانین مالیاتی، ریسک خطاهای عمدی را افزایش میدهد اطلاع از چنین وضعی امکان ردیابی و پیگیری را فراهم می‌کند. نارضایتی از نحوه مصارف وجوه عمومی این نارضایتی میتواند با استفاده از شیوه‌های معدودی از طریق دستگاه مالیاتی کاهش یابد.
نارضایتی از نحوه برخورد دستگاه مالیاتی	مؤدیان ممکن است از رویکرد کلی سازمان، نارضاض باشند. آگاهی از رویکرد دستگاه مالیاتی میتواند باعث کاهش این قبیل نارضایتیها شود. اما هر یک از مؤدیان ممکن است به دلایل مختلف از نحوه برخورد سازمان مالیاتی نارضاض باشند سازمان مالیاتی باید در قبال این موارد پاسخگو باشد و باید مرتباً به بهبودی این موارد توجه داشته باشد.
افزایش احتمال ذهنی شناسایی و کشف عدم تمکین	همانطور که اشاره شد برخی از مؤدیان با وجود فرصت‌های تقلب به دلیل بالا بودن احتمال شناسایی شدن و به تبع آن ترس از عواقب و جریمه‌های آن، از عدم تمکین پرهیز می‌کنند احتمال شناسایی یا کشف شدن و شدت جریمه‌ها در قصد و نیت مؤدیان تاثیر زیادی دارد. این نیت و قصد تحت تاثیر اطلاعات مختلفی است که از منابع مختلف دیداری، شنیداری دریافت می‌شود. لذا بالا بردن این حس و درک در مؤدیان مبنی بر این اینکه احتمال شناسایی شدن وی در صورت انجام تخلف بالاست، تاثیر زیادی در کاهش تخلفات دارد. در این راستا، مصاحبه با مقامات سازمان در رسانه‌ها و اطلاع رسانی در خصوص استراتژی‌ها، رویکردها، اقتدار سازمانی و همچنین نتایج آن برای عموم حائز اهمیت است.



شکل ۳. مدل تمکین مالیاتی



شکل ۴.۴ ادامه مدل-مراحل اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی

پوشش ریسک

بعد از اقدامات پیشگیرانه تعدادی از مؤدیان ممکن است آگاهانه و با پذیرش هزینه‌های آن اقدام به ریسک نمایند. در اینجا تنها گزینه پیش روی دستگاه متولی مالیاتی، استفاده از اقدامات کاهنده و ضربتی برعلیه مجرمان است. پوشش ریسک به فرآیند مبارزه با رفتارهای عدم تمکین مورد انتظار و در صورت وقوع ریسک، به جبران خسارات وارده به نظام مالیاتی ناشی از ریسک اشاره دارد. پیشگیری، وضع جرمه، وصول اصل مبلغ فرار و در برخی موارد وضع جرمه‌های کیفری نظیر زندان، از اقدامات تنبیهی در مرحله پوشش ریسک است. این اقدامات، نه تنها رفتار خود مؤدی بلکه از طریق شبکه‌های اجتماعی و تجاری، سایر مؤدیان را نیز تحت تاثیر قرار میدهد. روشهای زیادی برای پوشش ریسک وجود دارد و استفاده از آنها به نظام حقوقی و سیاسی کشورها بستگی دارد. خوشبختانه با اصلاحیه اخیر قانون مالیاتهای مستقیم در کشور، زمینه برای اعمال جرمه‌های کیفری نیز فراهم شده و از این منظر خلاء قانونی وجود ندارد. با توجه به فرایندهای طی شده در قسمت‌های قبلی این فصل، بررسی وضعیت کسب‌وکارهای پرریسک و طبقه‌بندی آنها، برنامه مدیریت ریسک تمکین و شناسایی ریسک‌های عدم تمکین مالیاتی در کشور، مدل تمکین مالیاتی به صورت شکل فوق ارائه گردیده است. لازم به ذکر است بخشی از این مدل (باکس نارنجی رنگ) مربوط به مراحل اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی است که به دلیل فقدان فضای کافی، به صورت جدای از برنامه تمکین ارائه گردید.

مدلی که برای اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی طراحی شده است، دو مرحله اصلی تحلیل پیش از ثبت‌نام و پس از ثبت‌نام را شامل می‌شود. هر مرحله شامل تحلیل‌های مختلفی است. در مرحله تحلیل پیش از ثبت‌نام، اطلاعات مؤدیان مالیاتی مدنظر قرار گرفته است و سعی می‌شود پتانسیل تقلب مالیاتی مؤدیان را پیش از ثبت‌نام تشخیص داد. در این بخش، تاریخچه مؤدی در قبال پرداخت مالیات؛ مانند پرداخت‌ها، بدهی‌ها، جرمه‌ها و موارد مشابه بررسی می‌شود تا الگوها و رفتارهای مشکوک شناسایی شوند. همچنین در این بخش، داده‌های خارجی مؤدی، مانند اطلاعات بانکی، اطلاعات املاک و مستغلات، اطلاعات شغلی و اطلاعات قانونی مورد بررسی قرار می‌گیرد تا احتمال وجود اظهارنامه ناقص یا تقلبی را تشخیص دهد.

مرحله تحلیل پس از ثبت نام، تحلیل های بیشتری را شامل می شود و هدف آن تشخیص اظهارنامه های تقلبی و همچنین ارائه راهکارهای پیش بینی کننده برای تقلب در آینده است. تحلیل های این مرحله عبارتند از:

۱. تحلیل های پیش بینی نشده: در این بخش، تحلیلی روی الگوهای پرداخت مالیاتی مؤدی انجام می شود تا به دنبال الگوهای غیرمعمول یا نامتعارف برای مؤدی باشد.
 ۲. در مرحله تحلیل دوره های تحلیل سوابق پرداخت مؤدی در طول زمان است. در این تحلیل، تغییرات در الگوی پرداخت مالیاتی مؤدی در طول زمان بررسی می شود. مثلاً اگر مؤدی ثابتاً در سطح مالیات پایینی قرار داشته و بلافاصله پس از ثبت نام میان بدهی و جریمه های بالا را داشته باشد، این ممکن است نشانه ای از تقلب باشد.
 ۳. در مرحله تحلیل در زمان دریافت اظهارنامه، الگوهای عملیاتی مؤدی در زمان دریافت اظهارنامه بررسی می شود. مثلاً اگر یک مؤدی در یک سال گذشته دارای اظهارنامه پرداخت مالیات با تمام جزئیات بوده و در سال جدید اظهارنامه به شکل ساده و با اطلاعات کمتری تقدیم شود، این می تواند نشانه تقلب باشد.
- به طور خلاصه، مدل اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی از دو مرحله تحلیل پیش از ثبت نام و پس از ثبت نام تشکیل شده است. در هر مرحله، تحلیل های مختلفی برای شناسایی مؤدیان تقلبی و پیشگیری از تقلب های آتی انجام می شود.

بحث و نتیجه گیری

یافته های این پژوهش نشان داد که اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی در ایران نیازمند یک مدل ترکیبی است که بتواند علاوه بر استفاده از اطلاعات مالی و اسناد رسمی، شاخص های رفتاری و ریسک های اجتماعی را نیز در نظر گیرد. نتایج تحلیل ها بیانگر آن بود که مؤلفه هایی همچون عدم ثبت نام و شناسایی، عدم تسلیم اظهارنامه، کتمان درآمد و اطلاعات نادرست، و پرداخت نکردن به موقع مالیات از مهم ترین ریسک های عدم تمکین به شمار می روند. این نتیجه با یافته های تحقیقات پیشین هم راستا است. برای مثال، احمدی و همکاران با بررسی مدل های مختلف سنجش فرار مالیاتی نشان دادند که عواملی نظیر ابهام گریزی و بی ثباتی ترجیحات مالیاتی از جمله مهم ترین محرک های فرار مالیاتی هستند که با شاخص های شناسایی شده در این تحقیق تطابق دارند (Ahmadi et al., 2021). همچنین نتایج غلامی نیز بیانگر آن بود که نبود نظارت کافی و عدم مدیریت کارآمد نظام مالیاتی، زمینه را برای شکل گیری معوقات و فرار مالیاتی فراهم می کند (Gholami, 2021).

از سوی دیگر، یافته های این پژوهش در مورد اهمیت بهره گیری از رویکردهای داده محور و فناوری های نوین برای شناسایی و غربالگری مؤدیان پرریسک، با پژوهش های اخیر همخوانی دارد. برای نمونه، ناصر با ارائه یک مدل چندمأزولی یادگیری ماشین نشان داد که ترکیب الگوریتم های نظارت شده و بدون نظارت می تواند به کشف تقلب مالیاتی در سطح کلان کمک کند و امکان اعتبارسنجی دقیق تر را فراهم آورد (Nasser, 2023). به و همکاران نیز با استفاده از رویکردهای یادگیری ماشین توانستند تقلب مالیاتی را با دقت بالاتری پیش بینی کنند و نتیجه گرفتند که داده کاوی رفتاری مؤدیان می تواند مکمل مناسبی برای داده های مالی باشد (Belle et al., 2023). این یافته ها در امتداد نتیجه تحقیق حاضر قرار دارد که بر لزوم استفاده از ترکیب رویکردهای سنتی و نوین تأکید دارد.

نتایج تحقیق حاضر همچنین بیانگر آن بود که کنترل های پیش از ثبت نام و پس از ثبت نام باید به صورت همزمان مورد توجه قرار گیرد. این نتیجه با چارچوب مدیریت ریسک تمکین سازمان همکاری و توسعه اقتصادی مطابقت دارد که تأکید دارد فرآیند اعتبارسنجی مؤدیان باید در دو مرحله طراحی شود: مرحله پیشگیرانه برای جلوگیری از ورود افراد پرریسک به نظام مالیاتی، و مرحله اصلاحی برای مداخله در صورت بروز ریسک (Oecd, 2017, 2019). جعفری نیز با بهره گیری از روش دلفی فازی بر اهمیت طراحی سیاست های مالیاتی هدفمند تأکید کرده است و معتقد است که رویکردهای مبتنی بر ریسک می تواند به کاهش هزینه های حسابرسی کمک کند (Jafari & Gholamali, 2008). این امر با یافته های تحقیق حاضر مبنی بر ضرورت غربالگری مؤدیان پیش از ثبت نام هم راستا است.

یکی دیگر از نتایج مهم تحقیق حاضر این بود که عوامل انسانی در مقایسه با سایر عوامل، کمترین وزن را در شکل گیری ریسک های عدم تمکین داشتند. این یافته در نگاه نخست ممکن است متناقض به نظر برسد، چرا که در بسیاری از مطالعات داخلی و خارجی بر اهمیت دانش مالیاتی، آگاهی و مهارت مأموران مالیاتی تأکید شده است. برای مثال،

محسنی ملکی با استفاده از مدل‌بازی معادلات ساختاری نشان داد که دانش مالیاتی نقش تعدیل‌کننده مهمی در ارتباط میان عوامل اقتصادی و فرار مالیاتی ایفا می‌کند (Mohseni, 2021). همچنین تری در مطالعه خود نشان داد که سواد مالیاتی و آگاهی از قوانین، یکی از کلیدی‌ترین محرک‌های افزایش تمکین مالیاتی در میان مؤدیان است (Terry, 2024). با این حال، یافته این تحقیق را می‌توان به این صورت تفسیر کرد که اگرچه دانش و آگاهی مؤدیان اهمیت دارد، اما در عمل، ریسک‌های ناشی از ساختارهای قانونی و ضعف در سیستم‌های ثبت و نظارت، سهم بیشتری در بروز عدم تمکین دارد.

یافته‌ها نشان داد که فعالیت‌های غیررسمی و تجارت دیجیتال از مهم‌ترین منابع ریسک در نظام مالیاتی ایران هستند. این نتیجه با پژوهش ویتنیوک هم‌سو است که در بررسی تجربه اوکراین نشان داد رشد پدیده‌هایی مانند شهروندی دیجیتال و مهاجران دیجیتال، چالش‌های جدی برای شناسایی اقامت مالیاتی و اخذ مالیات ایجاد کرده است (Vitiuk, 2024). ویانتیاریانی نیز در تحقیق خود نشان داد که اجتناب مالیاتی در بستر اقتصاد دیجیتال نیازمند ابزارهای خاص برای شناسایی و پیگیری است (Viantiaraini, 2024). نتایج تحقیق حاضر نیز بیانگر آن است که بدون ابزارهای نوین، امکان نظارت بر معاملات دیجیتال و شناسایی مؤدیان پرریسک وجود ندارد و همین امر باعث گسترش شکاف مالیاتی می‌شود.

مطالعات دیگری نیز تأیید کرده‌اند که کیفیت حاکمیت شرکتی و مسئولیت اجتماعی بنگاه‌ها نقش مهمی در کاهش اجتناب و فساد مالیاتی دارند. برای مثال، نمازیان و همکاران نشان دادند که نرخ مؤثر مالیاتی به‌طور مستقیم با فرار مالیاتی رابطه دارد، اما کیفیت حاکمیت شرکتی می‌تواند این رابطه را تعدیل کند (Namazian et al., 2021). واهدی نیز با بررسی نقش مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها دریافت که بنگاه‌هایی که در زمینه مسئولیت اجتماعی فعال‌ترند، تمایل کمتری به اجتناب مالیاتی دارند (Wahdi, 2024). این نتایج با یافته‌های تحقیق حاضر مبنی بر لزوم توجه به متغیرهای غیرفنی و غیرداده‌ای همچون فرهنگ سازمانی و تعهد اجتماعی مؤدیان هم‌راستا است.

از منظر سیاست‌گذاری مالیاتی، نتایج این تحقیق بر ضرورت گذار از رویکردهای واکنشی به رویکردهای کنشی تأکید دارد. به‌جای تمرکز صرف بر کشف تقلب پس از وقوع، لازم است فرآیندهای اعتبارسنجی و شناسایی ریسک پیش از وقوع خطاها و تخلفات انجام گیرد. این نتیجه با گزارش OECD مطابقت دارد که بر تغییر از فعالیت‌های واکنشی به فعالیت‌های پیشگیرانه تأکید کرده است (Oecd, 2019). در همین راستا، والترز نیز با بررسی اصلاحات نظام مالیاتی در آمریکا نشان داد که اصلاحات ساختاری و هوشمندسازی فرآیندها می‌تواند به افزایش درآمد مالیاتی و کاهش نابرابری کمک کند (Walters, 2024). یافته‌های این تحقیق نیز نشان می‌دهد که طراحی یک مدل بومی اعتبارسنجی مؤدیان می‌تواند به تحقق این هدف در ایران کمک کند.

در مجموع، نتایج تحقیق حاضر نشان داد که اعتبارسنجی مؤدیان مالیاتی باید با نگاهی جامع و چندبعدی انجام شود. ترکیب رویکردهای مبتنی بر داده، تحلیل‌های رفتاری و مداخلات سیاستی می‌تواند به شناسایی مؤدیان پرریسک و ارتقای سطح تمکین کمک کند. همچنین لازم است که اقتصاد غیررسمی و فعالیت‌های دیجیتال به‌عنوان منابع جدید ریسک در دستور کار سیاست‌گذاران قرار گیرد. یافته‌ها تأکید می‌کنند که بدون بازنگری اساسی در فرآیندهای اعتبارسنجی، امکان مقابله با فرار مالیاتی و ارتقای شفافیت مالی در ایران وجود نخواهد داشت.

این پژوهش همانند سایر مطالعات علمی با محدودیت‌هایی همراه بوده است. نخست، داده‌های مورد استفاده عمدتاً مبتنی بر نظر خبرگان و تحلیل‌های ثانویه بوده و به‌دلیل عدم دسترسی کامل به داده‌های خام اظهارنامه‌های مالیاتی، امکان تعمیم نتایج به کل جامعه مؤدیان محدود است. دوم، به‌دلیل گستردگی عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی، پژوهش حاضر صرفاً به دسته‌بندی چهارگانه ریسک‌ها بسنده کرده و بسیاری از عوامل زمینه‌ای مانند شرایط سیاسی، تحریم‌ها یا تغییرات قوانین بین‌المللی در نظر گرفته نشده‌اند. سوم، استفاده از روش دلفی فازی اگرچه اعتبار نتایج را افزایش داده است، اما همچنان ماهیت ذهنی قضاوت‌های خبرگان می‌تواند بر نتایج اثرگذار باشد.

با توجه به یافته‌ها و محدودیت‌های موجود، پیشنهاد می‌شود تحقیقات آینده با بهره‌گیری از داده‌های کلان و پایگاه‌های اطلاعاتی مالیاتی در سطح ملی انجام شوند تا اعتبار خارجی مدل‌های طراحی‌شده افزایش یابد. همچنین استفاده از الگوریتم‌های پیشرفته‌تر یادگیری ماشین و هوش مصنوعی می‌تواند در شناسایی الگوهای پیچیده‌تر فرار مالیاتی مؤثر باشد. بررسی نقش متغیرهای نهادی همچون کیفیت حکمرانی، شفافیت مالی و اعتماد عمومی نیز می‌تواند به غنای مدل‌های اعتبارسنجی کمک کند. در نهایت، مطالعات تطبیقی میان ایران و کشورهای مشابه از نظر ساختار اقتصادی و نهادی می‌تواند چارچوب‌های کارآمدتری برای اعتبارسنجی مؤدیان ارائه دهد.

بر اساس نتایج این پژوهش، توصیه می‌شود که سازمان امور مالیاتی ایران در فرآیند ثبت‌نام مؤدیان، کنترل‌های اولیه و اعتبارسنجی داده‌ها را تقویت کند و از پایگاه‌های داده مشترک با سایر دستگاه‌های دولتی برای افزایش دقت استفاده نماید. همچنین طراحی یک سامانه هوشمند اعتبارسنجی مبتنی بر داده‌های مالی و رفتاری می‌تواند به شناسایی سریع‌تر مؤدیان پرریسک کمک کند. آموزش مؤدیان در خصوص قوانین مالیاتی و ساده‌سازی فرآیندهای اظهارنامه نیز می‌تواند سطح تمکین داوطلبانه را افزایش دهد. در کنار این موارد، ایجاد سازوکارهای تشویقی برای شرکت‌هایی که از نظر مسئولیت اجتماعی فعال‌تر هستند، می‌تواند به بهبود فرهنگ مالیاتی در کشور کمک کند.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تشکر و قدردانی

از تمامی کسانی که در طی مراحل این پژوهش به ما یاری رساندند تشکر و قدردانی می‌گردد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

حمایت مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

- Ahmadi, V., Shahnaazi, R. H., Eslamlouian, K., & Sadrayi Jahaari, A. (2021). Evaluating tax evasion measurement models from neoclassical economics to behavioral economics: A hierarchical analysis approach in Iran's economy. *Journal of Planning and Budget*, 26(1), 115-141. <https://doi.org/https://doi.org/10.52547/jpbud.26.1.116>
- Barikani, A. (2021). *Analyzing non-compliance and acceptance of tax payment by the public*. <https://civilica.com/doc/1341300>
- Belle, F., Murorunkwere, D., Haughton, J., Nzabanita, F., Kipkoge, I., & Habimana, K. (2023). Predicting tax fraud using supervised machine learning approach. *African Journal of Science, Technology, Innovation and Development*, 1-12. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/20421338.2023.2187930>
- Gholami, A. (2021). Economic security considerations regarding tax arrears and evasion. *Economic Security*, 9(4), 87.
- Jafari, N., & Gholamali, M. (2008). Using the fuzzy Delphi method to determine the country's tax policies. *Journal of Economic Research*.
- Khoramniya, H., Mirfeiz, F., Zomorodian, G., Anvary, A. A., & Rostami. (2023). Comparison of Decision Tree (C5.0 Algorithm and Random Forest) and Support Vector Machine in the Validation of Taxpayers. *Iranian National Tax Administration*. <https://doi.org/https://doi.org/10.61186/taxjournal.33.59.50>
- Manuel, M., Poza, C., & Borgia, S. (2022). A proposal of a suspicion of tax fraud indicator based on google trends to foresee Spanish tax revenues. *International Economics*. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/J.INTECO.2021.11.002>
- Mohseni Maleki, B. (2021). Factors influencing tax evasion using structural equation modeling: The moderating role of tax knowledge. *Accounting and Auditing Studies*, 28(3).
- Namazian, A., Zeynali, H., & Pourheidari, O. (2021). Examining the impact of effective tax rates and corporate governance quality on tax evasion and tax corruption. *Accounting and Auditing Studies*, 28(3), 507-532.
- Nasser, A. (2023). A Multi-Module Machine Learning Approach to Detect Tax Fraud. *Computer Systems: Science & Engineering*. <https://doi.org/https://doi.org/10.32604/csse.2023.033375>

- Oecd. (2017). Tax Administration 2017: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies.
- Oecd. (2019). Tax Administration 2019: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies.
- Samati, M., Izadi, A., & Fathi, S. (2021). Identifying factors affecting tax evasion using meta-analysis method. *Stable Economy*, 2(3), 1-22.
- Terry, V. N. (2024). The Influence of Tax Literacy on Tax Compliance With Tax Sanctions as A Moderating Variable. *Religion Education Social Laa Roiba Journal*, 6(6). <https://doi.org/10.47467/reslaj.v6i6.3406>
- Viantiaraini, A. (2024). Determination of Tax Avoidance Practices. *Marginal Journal of Management Accounting General Finance and International Economic Issues*, 3(2), 566-581. <https://doi.org/10.55047/marginal.v3i2.1076>
- Vitiuk, M. (2024). Tax Residence in the Era of E-Residency and Digital Nomads: International Experience and Ukrainian Context. *Naukma Research Papers Law*, 13, 3-14. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2024.13.3-14>
- Wahdi, N. (2024). The Influence of Corporate Social Responsibility and Profitability on Tax Avoidance. *Innovation Business Management and Accounting Journal*, 3(1), 30-36. <https://doi.org/10.56070/ibmaj.2024.004>
- Walters, E. (2024). Eddison Walters Self-Employment Tax Modernization Reform Entrepreneurship Revitalization Negative Marginal Returns Adjustment Theory: Tax Reform for Forgotten American Workers That Will Increase Tax Revenue in Today's Technological Driven Economy. *European Journal of Accounting Auditing and Finance Research*, 12(10), 88-101. <https://doi.org/10.37745/ejaaf.2013/vol12n1088101>